

ДО ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ON THE ISSUE OF EFFICIENCY IN HIGHER EDUCATION

З'ясовано, що розуміння ефективності у сфері вищої освіти відрізняється на рівні систем та закладів вищої освіти, а також їхніх структурних підрозділів. Наявні складнощі застосування поняття ефективності до сфери вищої освіти через унікальність місії університетів, що містять соціально-економічні цілі, а також через інституційне розмаїття та методи фінансування. Ефективність (effectiveness) пов'язана з результативністю (effectiveness) та вигодою (value for money), оскільки місії університетів ширші та складніші, ніж у суб'єктів корпоративного сектора економіки. Ефективність (efficiency) має бути пов'язана з якістю, що є одним із ключових чинників у сфері вищої освіти. Визначено ключові чинники ефективності у сфері вищої освіти, як-от: автономія та підзвітність університетів, стратегічне врядування, модальності фінансування, якість вищої освіти. Розкрито підходи до розуміння сутності поняття «ефективність». Зокрема, Resource-oriented (ресурсний) та Value-based (ціннісний). Resource-based (ресурсний) – підхід, який передбачає досягнення мети через мінімізацію витрат за використання ресурсів. Value-based (ціннісний/результативний) – підхід, який передбачає акцентування на результатах діяльності університетів в умовах зростання підзвітності перед стейкхолдерами. Ефективність у сфері вищої освіти розглядають у розрізі рівнів: системного (національний або регіональний), секторального, інституційного. А також за сферами: операційна ефективність (operational efficiency), академічна ефективність (academic efficiency), ефективність стратегічного врядування (strategic governance efficiency). З'ясовано фундаментальні принципи, що дозволять університетам стати більш стратегічними, ефективними та результативними, а саме: стабільне та достатнє фінансування, організаційна, фінансова, кадрова й академічна автономія, гнучке врядування.

Ключові слова: економічність, результативність, ефективність, організаційна, фінансова, кадрова та академічна автономія, ресурсний підхід, стратегічне врядування, вигода, ціннісний/результативний підхід.

It is found out that understanding of efficiency in higher education differs at level of higher education systems and institutions, as well as their structural units. There are difficulties in applying the concept of efficiency to higher education because of the unique missions of universities, which contain socio-economic goals, as well as through institutional diversity and funding methods. Efficiency is related to effectiveness and value for money, as university missions are broader and more complex than those of the corporate sector. Efficiency must be linked to quality, which is one of the key factors in higher education. Key factors of efficiency in higher education are identified. They are: autonomy and accountability of universities, strategic governance, modalities of funding, quality of higher education. Approaches to understanding essence of the concept of efficiency are disclosed. They are resource-oriented and value-based approaches. Resource-based approach aims to achieve the goal through minimizing the cost of using resources. Value-based approach emphasizes the performance of universities in terms of increasing account ability to stakeholders. Efficiency in higher education is considered on the levels: system (national or regional), sectoral and institutional. And also with in the areas: operational efficiency, academic efficiency, strategic management efficiency. The fundamental principles that will allow universities to become more strategic, effective and efficient are clarified. They are stable and sufficient funding, organizational, financial, staffing and academic autonomy, flexible governance.

Key words: economy, effectiveness, efficiency, organisational, financial, staffing and academic autonomy, resource-oriented approach, strategic governance, value for money, value-based approach.

УДК 336:378
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-3-28>

Власова І.В.,
канд. екон. наук, доцент,
докторант
Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Питання результативності, відповідності вищої освіти потребам суспільства, його участі в діяльності університетів набувають актуальності. У результаті процесу масовизації вищої освіти фокус зміщено на результати діяльності закладів вищої освіти поряд із зростаючим фінансовим навантаженням на уряди країн і суспільство загалом. У більшості країн Європи спостерігається тенденція до скорочення державного фінансування закладів вищої освіти впродовж 2008–2017 рр. [1, с. 10]. Отже, ефективність використання державних фінансових ресурсів і ефективність діяльності університетів стають одним із ключових пріоритетів державної політики у сфері вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Економічну ефективність вищої освіти в Україні досліджували вітчизняні науковці І. Мойсеєнко,

О. Гринькевич [2], показники результативності діяльності закладів вищої освіти є предметом уваги Л. Шаблисти [3], підвищення ефективності управління закладу вищої освіти досліджено І. Грищенко, Н. Цимбаленко, Т. Нефедовою [4]. Закордонні дослідники V. Kupriyanova, T. Estermann, N. Sabic розглядали підходи до розуміння ефективності у сфері вищої освіти [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання ефективності та фінансування вищої освіти перебуває в центрі уваги вітчизняних і закордонних дослідників. Незважаючи на наявні дослідження в цій сфері, поняття ефективності у сфері вищої освіти залишається недостатньо розкритим у концептуальному та методологічному аспектах.

Мета статті – з'ясувати підходи до розуміння сутності поняття «ефективність» у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо детальніше підходи до ефективності у сфері вищої освіти вітчизняних дослідників.

І. Мойсеєнко, О. Гринькевич у статті «Економічна ефективність вищої освіти в Україні», 2018 р. [2], сфокусувалися на напрямках аналізу та критеріях ефективності у сфері вищої освіти. Авторами в результаті аналізу різних визначень поняття «ефективність» у вищій освіті запропоновано трактувати економічну ефективність у вищій освіті як «співвідношення економічних результатів функціонування СВО до її матеріальних і нематеріальних активів / людського потенціалу або витрат на їх реалізацію» [2, с. 82].

У статті наведено три основні напрями аналізу ефективності вищої освіти [2, с. 82]: витрат на освіту; діяльності закладів або системи вищої освіти регіону / держави; оцінювання людських, фінансових та інших втрат унаслідок неефективного використання ресурсів системи вищої освіти. А також визначено критерії ефективності вищої освіти, а саме [2, с. 84]: економічності; продуктивності; результативності.

Л. Шаблиста у статті «Формування системи показників оцінки результативності діяльності закладів вищої освіти» (2018 р.) [3] акцентувала увагу на показниках результативності діяльності закладів вищої освіти у сфері освіти і досліджень, а також міжнародній та соціальній сферах. Зокрема, автором запропоновано такі показники оцінювання результативності [3, с. 83]: освітньої діяльності закладів вищої освіти; наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти; міжнародної діяльності закладів вищої освіти.

Автором зроблено висновок щодо неможливості застосування інтегрального одномірного показника результативності, у зв'язку зі складністю його інтерпретації, що не відображає всі аспекти результативності. Дослідниця наголосила на необхідності врахування результатів оцінювання діяльності закладів вищої освіти у сфері освіти і досліджень, міжнародній та соціальній сферах під час розподілу державного замовлення.

І. Грищенко, Н. Цимбаленко, Т. Нефедова у праці «Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці» (2015 р.) [4] розглядають підвищення ефективності управління закладу вищої освіти як ключову ціль, основою реалізації якої має стати використання збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), що враховує фінансові та нефінансові показники діяльності.

Авторами запропоновано три складові частини ефективності, що є ключовими чинниками успіху, як-от: соціальна, економічна, екологічна [4, с. 33].

Під економічною ефективністю закладів вищої освіти автори розуміють «вартісне вираження співвідношення результатів та витрат, високий рівень

якої забезпечується збереженням трудових, матеріальних і природних ресурсів і дає можливість розширити діяльність навчального закладу» [4, с. 34].

У звіті OECD "Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data" [6] («Порівняльний аналіз результативності системи вищої освіти: концептуальні рамки та дані»), 2017 р., розглянуто питання вимірювання результативності у сфері вищої освіти в розрізі таких складників, як:

- financial performance (фінансова результативність);
- operational performance (операційна результативність);
- external performance (зовнішня результативність);
- developmental performance (результативність, пов'язана з розвитком).

Наведено performance dimension framework (рамку вимірів результативності) у сфері вищої освіти, що містить: економічний, соціальний та культурний контекст: основні економічні та соціально-демографічні показники; структуру й управління у сфері вищої освіти; політику та механізми її впровадження; фінансові та кадрові ресурси.

Закордонні дослідники V. Kupriyanova, T. Estermann, N. Sabic у праці "Efficiency of Universities: Drivers, Enablers and Limitations" [5] («Ефективність університетів: драйвери, можливості та обмеження»), 2018 р., розглянули підходи до розуміння ефективності у сфері вищої освіти. Зокрема виділили такі підходи:

- Resource-oriented (ресурсний);
- Value-based (ціннісний).

Ресурсний (Resource-based) підхід орієнтований на операційну продуктивність, передбачає досягнення мети через мінімізацію витрат за використання ресурсів.

Ціннісний/результативний (Value-based) підхід передбачає акцентування на результатах діяльності в умовах зростання підзвітності перед кінцевими споживачами (включаючи студентів, роботодавців, місцеву спільноту та суспільство загалом). За цим підходом ефективність розглядають як «частину більш широкої стратегічної мети підвищити ефективність діяльності інституцій для надання послуг високої якості у сфері викладання та досліджень» [7, с. 6].

Цей підхід ґрунтується на концепції "Value for money", що включає три елементи: economy (економічність, адекватне використання ресурсів із мінімальними витратами); efficiency (ефективність, здатність досягти поставлених цілей у галузі освіти шляхом отримання максимально можливих результатів завдяки використанню наявних ресурсів); effectiveness (результативність, використання оптимального обсягу ресурсів для формулювання та досягнення запланованих цілей).

Поняття “Valueformoney” визначається як «досягнення економічності, ефективності та результативності за одержання та використання ресурсів університетами для досягнення своїх цілей» [8, с. 11].

Ефективність у сфері вищої освіти розглядають у розрізі [8, с. 12; 5, с. 608]:

– *рівнів*:

– системний (національний або регіональний), пов'язаний із рамковими умовами, що встановлюють національні уряди для забезпечення ефективності діяльності університетів;

– секторальний, включає спільні дії університетських мереж / партнерств (partnerships) у співпраці з іншими стейкхолдерами;

– інституційний, охоплює різні види діяльності закладів вищої освіти, що пов'язані з розробленням і реалізацією програм підвищення інституційної ефективності (institutional efficiency agendas);

– *сфер*:

– операційна ефективність (operational efficiency);

– академічна ефективність (academic efficiency);

– ефективність стратегічного врядування (strategic governance efficiency).

У сфері вищої освіти ефективність тісно пов'язана з якістю досліджень, викладання, навчання. Процеси забезпечення якості (Quality Assurance processes) (включаючи зовнішні та внутрішні механізми, а також додаткові інструменти, як-от: бенчмаркінг (benchmarking), ініціативи досконалості (excellence initiatives), ключові показники результатів діяльності (key performance indicators) та рейтинги (rankings)) відіграють важливу роль у підвищенні якості [8, с. 11; 9].

У підході проєкту USTREAM [10] European University Association (Європейська асоціація університетів) efficiency (ефективність) пов'язана з effectiveness (результативність), щоби підкреслити важливість місій та цілей університетів, а також value for money, щоб акцентувати на підзвітності університетів перед стейкхолдерами [8, с. 12].

Фундаментальні принципи, що дозволяють університетам стати більш стратегічними, ефективними та результативними, такі:

– стабільне та достатнє/адекватне фінансування;

– достатня організаційна, фінансова, кадрова й академічна автономія;

– гнучке врядування.

На системному рівні здатність університетів діяти стратегічно та впроваджувати інновації забезпечується урядовою політикою через інституційну автономію.

У повідомленні Європейської комісії “Renewed EU agenda for higher education” («Щодо оновленого порядку денного вищої освіти»), 2017 р. [11],

акцентовано увагу на підтримці ефективних систем вищої освіти. У документі зазначено: «Здатність закладів та систем вищої освіти відповідати потребам Європи залежить від адекватні людських та фінансових ресурсів, стимулів та винагород, що ефективно застосовуються. Уряди є головними суб'єктами фінансування вищої освіти більшості держав-членів ЄС і відіграють вирішальну роль у встановленні стимулів, цілей та стандартів якості для системи вищої освіти» [11, с. 9].

Модальності державного фінансування як складова частина фінансової автономії прямо впливають на підвищення інституційної ефективності.

В аналітичному звіті “Public Funding Observatory 2018” («Огляд державного фінансування 2018 р.») [1] зазначено тенденцію до скорочення державного фінансування університетів країн Європи впродовж 2008–2017 рр. За винятком Австрії, Німеччини, Швеції, де відбулось зростання державного фінансування університетів за аналізованій період.

Висновки. Розглянуто підходи вітчизняних та закордонних дослідників до розуміння поняття ефективності у сфері вищої освіти. Вітчизняні дослідники розуміють ефективність через співвідношення результатів діяльності закладів вищої освіти до їхніх активів або витрат на їх реалізацію. Закордонні дослідники акцентують увагу на необхідності розглядати ефективність у сфері вищої освіти в широкому розумінні, урахуовуючи не тільки кількісні, але і якісні показники, з огляду на комплексність місій університетів. Зокрема, у зарубіжній літературі виокремлено два підходи до ефективності: ресурсний і ціннісний.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі успішного досвіду країн Європи, зокрема Великої Британії й Ірландії, щодо оцінювання ефективності у сфері вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. EAU (2018). Public Funding Observatory 2018. URL: https://eua.eu/downloads/publications/eua%20pfo%202018%20report_14%20march%202019_final.pdf.

2. Мойсеєнко І., Гринькевич О. Економічна ефективність вищої освіти в Україні. *Соціально-правові студії*. 2018. Вип. 1. С. 80–87. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1628/1/14%20%bc%20%be%20%b9%20%81%20%b5%20%94%20%bd%20%ba%20%be--.pdf>.

3. Шабліста Л. Формування системи показників оцінки результативності діяльності закладів вищої освіти. *Статистика України*. 2018. № 4. С. 80–87. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/3733/1/12%20%20%a8%20%b0%20%b1%20%bb%20%b8%20%81%20%82%20%b0.pdf>.

4. Грищенко І., Цимбаленко Н., Нефедова Т. Підвищення ефективності діяльності вищих навчальних закладів як передумова забезпечення потреб ринку праці. Ринок праці та зайнятність населення.

2015. № 2. С. 32–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rpzn_2015_2_8.

5. Kupriyanova V., Estermann T., Sabic N. Efficiency of Universities: Drivers, Enablers and Limitations. *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies* / A. Curaj et al. Springer, Cham. 2018. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-77407-7_36.

6. OECD. Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data, Enhancing Higher Education System Performance. OECD. Paris, 2017. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/Benchmarking%20Report.pdf>.

7. Universities UK. Efficiency and effectiveness in higher education: A report by the Universities UK Efficiency and Modernisation Task Group. 2011. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/policy-and-analysis/reports/Documents/2011/report-by-efficiency-and-modernisation-task-group.pdf>.

8. Estermann T., Kupriyanova V. Efficiency, Effectiveness and Value for Money at Universities. 2019. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/efficiency%20effectiveness%20and%20value%20for%20money.pdf>.

9. Gover A., Loukkola T. Enhancing Quality: From Policy to Practice. 2015. URL: www.eua.eu/downloads/publications/enhancing%20quality%20from%20policy%20to%20practice%20equip%20publication%20final.pdf.

10. European University Association. USTREAM project. URL: <https://www.eua.eu/component/tags/tag/54-ustream.html>.

11. European Commission. Renewed EU agenda for higher education. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2017. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=EN>. – COM(2017)247 final.